

lustraciju navodimo i francuski primjer: Le Penov *Nacionalni front*, kao političku instituciju koja promiče diskriminaciju, rasizam i ksenofobiju. Le Penov nedavni uspjeh na francuskim izborima (14,4% glasova, usp. Newsweek, May, 9 1988, p. 10) govori o jačanju ksenofobijskih, neprijateljskih raspoloženja spram stranaca. Lijevi i liberalniji krugovi u SR Njemačkoj također se pribijavaju moguće interakcije i agresivnije, dakle isključivije politike spram stranaca, koju bi mogla povesti Nacionalno demokratska stranka sa svojim političkim trabantima. Zacijelo se radi o fenomenima koji zaslužuju istraživačku pozornost. Istraživači nisu u tomu pogledu pasivni. Prinosa o ksenofobiji i rasizmu na njemačkom govornom području zaista ne oskudijeva. U najnovije ide i ova knjiga, u kojoj autor zbori o odnosu prijatelja i neprijatelja na primjeru stranaca. U prvom dijelu govori o ksenofobiji, a u drugom o mogućem prijateljstvu. Kao što je i primjerno, ponajprije polazi od definiranja pojmova, pokazujući koje je značenje ksenofobije. Nakon teorijskoga i metodičkog objašnjenja polako nas uvodi u životnu stranu problema, držeći pri tomu ksenofobiju rezultatom »vruće politike« spram stranaca.

Njezini vatreni žreci ugrožavaju tzv. neplemenite strance, u konkretnom slučaju Turke, azilante, izbjeglice itd., a najveći plameni jezici iz redova desnih radikala najradije bi obračunali s tom »neciviliziranom masom«. Ksenofobijska su djelovanja netolerantna, iako se zbivaju u društvima koja počivaju na premisi tolerancije. To je jedan paradoks. Drugi se odnosi konkretno na SR Njemačku, koja se zalaže za zajedničku Evropu, naravno uključujući i Tursku, i potiče ksenofobijska raspoloženja. Autor je, osim Turaka, za predmet analize uzeo i *azilante*. U nas ovaj problem nije dovoljno jasan, protumačen i aktualan, a u SR Njemačkoj teorijski je i praktično vrlo živ. Zacijelo možemo govoriti o pojačanom interesu za zadobivanje azila, gotovo o pravoj najezdi azilanata, tj. onih koji traže azil. Dio njih jesu stvarni politički azilanti, prebjezi iz autoritarnih i pomahnitalih političkih ustrojstava, koji traže utočište, a drugi »maskirani azilanti«, koji pod izlikom bijega od zakulisnih političkih igara traže uh-

ljebljenje. Domaći ih smatraju nepoželjnim osobama koje zaoštravaju odnose na tržištu radne snage. Sastavni dio ksenofobije jest rasizam, kojeg je autor izložio na primjernima Južne Afrike i Evrope. Uzroci ksenofobije i rasizma jesu u predrasudama i slici neprijatelja. Predrasude su krivi stavovi, krive slike o drugima koji nisu naši. Da bi ih metodički objasnio Huisken se oslonio na prinose Ostermana i Niklase, i to opet potkrijepio pričom o neizbježnim Turcima. Pretpostavke da se predrasude iskorijene jesu prosvjećivanje, komuniciranje, druženje s drugima, protuobaviještavanje, demontaža i propaganda. Metodama upoznavanja, komunikacije i kooperacije s onima koji nisu Nijemci moguće je neprijateljski odnos promijeniti u prijateljski. Tome je autor posvetio dio knjige, odabравši odnos prijatelj-neprijatelj. Naravno, on se ne uklapa u klasičnu shemu Carla Schmitta (Pojam političkog i ostale rasprave, Zagreb, »Matica Hrvatske«, 1943), jer se ne radi o tako zaoštrenom odnosu koji bi uzrokovao građanski rat. Knjiga je strukturirana na paradigmi prijatelj-neprijatelj. S izvornim značenjem ovih pojmova kod Hobbesa i Schmitta nema nikakve veze. Ova paradigma poslužila je Huiskenu poradi postizanja plastičnosti. Ona se pojavljuje samo kao interpretativna mogućnost s metaforičkim značenjem pri analizi suvremenog konflikta između stranaca i starosjedilaca.

Andelko Milardović

Gabriela Sokolová a kolektiv

SOUDOBÉ TENDENCE VÝVOJE NÁRODNOSTÍ V ČSSR

Praha: Academia, 1987. 216. str.

»Nacionalna problematika trajno je aktualna u svim višestručnim državama. Socijalističko rješenje tog pitanja uključuje pravo naroda i narodnosti na svestran razvoj i punu ravnopravnost. Stvaraju se tako istovremene pretpostavke dobrovoljne suradnje i zbližavanja naroda u svim područjima društvenog života. U socijalističkim drža-

vama taj se zadatak ostvaruje u skladu s historijskim razvojem pojedine zemlje i iskustvima naroda i narodnosti u rješavanju nacionalne problematike. U međuratnoj Čehoslovačkoj, etnički vrlo složenoj državi koju su činila dva naroda i četiri narodnosti, bila je nacionalna problematika najdramatičniji i najteži problem. Zasluga je socijalizma da je ta dramatika odnosa razriješena i konačno pravilno riješena« 1 (cit. str. 5).

Ova je studija temeljena prvenstveno na rezultatima istraživanja o različitim složenim aspektima etniciteta u ČSSR, a proširena podacima nekih prijašnjih istraživanja i popisa stanovništva.

Već u samom uvodu autorica nam daje na znanje da polazi od nesumnjivog uvjerenja da je socijalizam pomirio međunacionalne suprotnosti i suprotstavljanja, a potakao i stalno njeguje i razvija internacionalizam u odnosima među narodima i narodnostima. Tu nema mjesta sumnjičavosti. Njen je zadatak da rasvijetli taj proces. Istina, prvotno je rukopis dovršen još 1981 (možda bi pisan danas izgledao drukčije). Poslije je tek dopunjen svježijim statističkim podacima. Očito je ovaj njen stav o riješenosti nacionalne problematike u socijalističkoj državi našao svoju podlogu u nadređenome ideološkom obrascu socijalističkog pristupa nacionalnoj problematici uopće i problematici narodnosti posebno. U toj situaciji zadatak je istraživača da prikladnim komparativno-historijskim metodama i instrumentarijem tu činjenicu i dokaže. U pogledu suvremenog stanja i položaja narodnih manjina pristup se zadržava na samodovoljnoj razini deskripcije i statistike koja sama za sebe kazuje malo i onda kada je najpouzdanija.

Kao i kod većine autora s tih prostora, krucijalno mjesto zauzima pozivanje na marksističko-lenjinističko nasljeđe, pristup i praksu, historijski materijalizam i dijalektiku u izučavanju dane nam problematike. Ta dogmatska ograničenja nerijetko šupljim frazama iz arsenala dnevne politike uzrok su tvrdnji da je socijalizam jednom za svagda riješio ovu problematiku koja je prijašnjim eksploatorskim društvenim sistemima zadavala toliko glavobolje. Zadatak narodnosti nakon tako čvrsto iznesenog uvjerenja zasnovanog na ideologiji i političkom stavu svodi se na području politici da nastavi u

tom smjeru. Pomalo je neobično da ovakva studija ne počinje nizom upitnika koje tek treba razriješiti, već razrješenja – gotove odgovore – daje u samom uvodu.

Drugi važan pojam proistekao iz ideološkog obrasca i vanjskopoličkog okruženja jest pojam internacionalizma koji nerazdvojno prati svako pisanje o nacionalnoj problematici i međunacionalnim odnosima u socijalističkim državama.

Autorica (a i drugi suradnici vjerojatno) razlikuje procese diferencijacije, integracije, asimilacije i prisilne asimilacije.

»Dakle diferencijacija, razdjeljivanje etnika protječe prvenstveno u dokapitalističkom periodu razvoja društva. Za kapitalizam i socijalizam karakteristični su procesi ujednačavanja, a koji se ostvaruju kako unutar pojedinih etnika, tako i među njima. Sjedinjavanje unutar etnika podrazumijeva uobičajeno spajanje etnički bliskih skupina u jedan narod. Procese koji su dosljedno uzajamno djelovanje naroda i narodnosti možemo svrstati pod pojam međuetničke integracije i asimilacije. Pod asimilacijom podrazumijevamo identifikaciju pojedinih pripadnika neke skupine naroda ili narodnosti s novim etnicitetom. (...) Nasilna asimilacija vezana je uz postojanje eksploatorskih sistema i u socijalističkom društvu principijelno je odbijena. Prirodna asimilacija koja se zbiva u socijalističkom društvu ne ugrožava opstanak naroda i narodnosti niti mijenja njihove etničke kvalitete budući da se tiče pojedinaca ili manjih skupina stanovništva.« 2 str. 13.

Tekuća zbivanja na planu međunacionalnih odnosa, posebno položaja »malih« naroda i narodnosti u višenacionalnim socijalističkim državama najbolja su ilustracija dubine jaza između ideološko-političkoga i normativnog iskaza s jedne strane, te svakodnevne životne prakse »na terenu« u realnim okolnostima, gdje se većinski etnički element nerijetko koristio i koristi istim tim ideološkim zasadama da bi provodio rijetko viđenu nasilnu asimilaciju, ako ne i nešto gore.

U trećem poglavlju nudi nam se kratak pregled položaja narodnosti i međuetničkih odnosa u Čehoslovačkoj od osnutka ČSR do Drugoga svjetskog rata. Autori odbijaju

i pomisao na mogućnost hegemonije nekog naroda u tom razdoblju, pa ostaje nejasno kako je upravo to pitanje bilo u korijenu raspada prijeratne CSR po šavovima (loše riješen) međunacionalnih odnosa, čime se Hitler samo spretno okoristio u svojoj strategiji širenja Trećeg Reicha.

U slijedećem poglavlju u tablici o nacionalnom sastavu vrhovnih zakonodavnih i izvršnih organa federacije i pojedinih federalnih jedinica, pa i niže, autori sugeriraju i brojkama dokazuju potpunu paritetnu zastupljenost pojedinih naroda i narodnosti. Naravno, nigdje se ne spominje da ti reprezentanti nisu izabrani da predstavljaju interese svojih sunarodnjaka već da dosljedno provode vladajuću partijsku liniju. Osim Čeha i Slovaka, izrijeком su navedene ukrajinska (i ruska), poljska i njemačka narodnost. U bilješki na str. 11 još se kao ostali spominju Bugari i Grci. Hrvate iz Slovačke kojih 6-8 tisuća živi nedaleko Bratislave ne spominju nigdje!

Vjerojatno najveća vrijednost ove studije jesu mnoge statističke tabele o demografskim karakteristikama narodnosti, rasprostranjenosti svake pojedine narodnosti po teritorijalno-upravnim jedinicama, te mnoštvo drugih pojedinosti o gospodarsko-društvenom položaju narodnosti u ČSSR.

U petom poglavlju autori(ca) nude sociološki pristup problematici jezika i međujezičnih odnosa, dvojezičnosti, te posebno opširno o raznim sferama kulturnih aktivnosti narodnosti. Iscrpno je prikazana organizacija mreže škola za narodnosti i slična kulturno-jezična problematika. O djelovanju pripadnika narodnosti u društvu, posebno kulturnom i političkom životu, o njihovim stavovima prema ključnim (dakako, prema njihovim domaćim mjerilima) političkim i ideološkim pitanjima autori posećuju posebnu pažnju analizirajući rezultate istraživanja o stavovima prema pojedinim društvenim i političkim (i ideološkim) pitanjima.

U zaključku atori(ca) ponovno opširno ponavlja već rečeno o sukladnim procesima internacionalizma i istovremeno potpunog i neometanog razvoja svake narodnosti u skladu s visokim ciljevima i vrednotama socijalizma.

U prilogima i onako velik broj statističkih podataka iznesenih i analiziranih u tekstu obogaćuju dodatnim mnoštvom tabela, grafikona i karata, vjerojatno strahujući da bi nam ostao nepoznat koji podatak iz starijih popisa stanovništva, ili jednostavno ne želeći da dio podataka dobivenih istraživanjem ostane skriven i neiskorišten, nepoznat javnosti.

Tihomir Dumančić

Branko Horvat

KOSOVSKO PITANJE

Zagreb: Globus, 1988. 191 str.

Pretpostavimo li da je posao intelektualca, posebice znanstvenika, da postavlja pitanja i ističe probleme, odnosno pokaže da problemi postoje, onda je knjiga o kojoj je ovdje riječ nedvojbeno djelo intelektualca.

Branko Horvat, ekonomist sa znatnim sociologijskim pretenzijama,¹ a u *Kosovskom pitanju* neizbježno i historičarskim, potaknut tom krajnje aktualnom temom – kosovskim pitanjem kao jednim od žarišnih mjesta suvremene jugoslavenske krize – prihvatio se posla koji naglašeno izlazi izvan osnovnog područja njegova znanstvenog bavljenja (ekonomije). Sam daje do znanja da ova knjiga nije akademski znanstveni rad već neka vrsta akcionog političko-sociološkog ogleada. On kaže: »Problem je aktualan sada, i treba ga rješavati sada. U akademskom naučnom istraživanju sva relevantna pitanja treba iscrpiti. Ja sam se, međutim, ograničio na to da pojedina pitanja studiram samo toliko dok ne budem razumno siguran da sam ih shvatio. Takav pristup ostavlja određen prostor za pogrešne interpretacije i nekritičko korištenje izvora. No taj se rizik nije mogao izbjeći...« (str. 6) I premda se veliki dio knjige odnosi na povijest (Ko-

¹ O njegovu sociološkom interesu svjedoče i neki njegovi ranije objavljeni radovi, kao na primjer *Ogled o jugoslavenskom društvu* (Zagreb: Mladost, 1969), *Politička ekonomija socijalizma* (Zagreb: Globus, 1984) i *Jugoslavensko društvo u krizi* (Zagreb: Globus, 1985).